KÂRİA

# ١٠١﴾ سُورَةُ الْقَارِعَةِ

Elkaria sûresi bilâ hılâf mekkîdir.

Âyetleri - Bısrî ve Şamîde sekiz, Hıcazîde on, kûfîde on birdir. Farkı birinci « قَارِعَةُ » ile iki « مَوَازِينُهُ » dir.

Fasılası - هـ٠ت٠ش Harfleridir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَلْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ مَاالْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ وَمَآ اَدْرٰيكَ مَاالْقَارِعَةُ
﴿٤﴾ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٥﴾ وَتَكُونُ
الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴿٦﴾ فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٧﴾

فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٨﴾ وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُۥ ﴿٩﴾ فَاُمُّهُ
هَاوِيَةٌ ﴿١٠﴾ وَمَآ اَدْرٰيكَ مَاهِيَهْ ﴿١١﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ﴿﴾

Meali Şerifi

O karia 1 Nedir o karia? 2 Ne bildirdi ki sana; nedir o karia? 3 O gün ki nâs çırpınıp yayılan pervaneler gibi olacak 4 Dağlar da didilmiş elvan yünler gibi atılacaktır 5 İşte o vakıt miyzanları ağır basan kimse 6 O artık hoşnud bir



hayattadır 7 Fakat miyzanları hafif gelen kimse 8 O vakıt onun anası haviyedir 9 Ve bildin mi haviye nedir 10 Kızışmış bir ateş 11

1. ﴿اَلْقَارِعَةُ﴾ O karia - o çarpacak belâ, ya'ni Kıyamet. Çünkü Karia, kar'ıdan müştaktır. « ق ر ع » maddesinden karı', şiddetli bir ses çıkaracak derecede şiddetle dayanıp çarpmaktır. « قَرَعَ بِالْعَصَا = sopayı başına çaldı.» Tokmak ma'nasına mıkraa, kapı çalmak ma'nasına kar'ı bab,

kılıçla çarpışmak ma'nasına « تَقَارَعَ بِالسُّيُوفِ » bundandır. Bu suretle çarpan her şeye karia, cem'ında kavari' denilir. Sonra dehrin başlara çarpan büyük hâdiselerine karia denilmiştir. Netekim « وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ » buyurulmuştur. Kur'anın inzar âyetlerine de « قَوَارِعُ قُرْاٰنٍ » ta'bir olunur. Bilhassa « لام » ile Elkaria da Elhakka gibi Kıyametin isimlerinden olmuştur. Ki mebdei nefhai ûlâ, müntehası fasli kazadır. Bu tesmiyenin sebebinde de bir kaç vecih söylenmiştir:

1- Nâsın akıllarını alacak, ödlerini patlatacak olan sayhai ûlâdır « وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ » buyurulduğu üzere sa'k nefhasında olacaktır « مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً » buyurulması da bunu te'yid eyler.

2- Âlemin tahribi zamanında ecramı ulviyye ve süfliyyenin şiddetle çarpışacaklarından dolayıdır.

3- Karia insanları ehval ve efza' ile çarpan demektir. Bu ise Semada infitar ve inşikak, Şems-ü kamerde tekvir, kevakibde intisâr, dağlarda dekk-ü nesf, Arzda tayy-ü tebdil iledir. Bu Kelbînin kavlidir.

4- Hak düşmanlarını hızy-ü azâb ve nekâl ile çarpacağından dolayıdır ki bu da Mukatilin kavlidir. Ba'zı muhakkıkîn demiştir ki bu Kelbînin kavlinden evlâdır. Çünkü « وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ » buyurulmuştur. Maamafih bu Sûrede gelecek beyan ile iktifa olunmak daha muvafıktır.

Sh:»6026

2. ﴿مَا الْقَارِعَةُ﴾ Nedir o Karia? -Ma, vaz'ında mahiyyet ve hakikatten suâldir. Fakat burada murad hakikaten suâl değil, o ne dehşetli kariadır? Mealinde tehvil için olması zâhirdir. Netekim 3. ﴿وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ﴾ ne bildirdi sana ki nedir o Karia -buyurulması da onun hakikati halkın ılmi dâiresinden haric, ya'ni fi'len görülmedikçe şiddet ve dehşetinin azametini hiç kimsenin hattâ Peygamberin bile dirayetle bilemiyeceğini ıhtar etmek suretiyle o tehvil te'kid ve takviye olunmuştur. Zamir ile ifade edilmeyip de karia isminin üç def'a ızhar ile tekrar olunması da o tehvili terbiye ve takrir içindir. Bundan dolayı Râzînin zikrettiği vechile bir takım müfessirîn « اَلْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ » nın i'rabı tahzir babından olduğuna kail olmuşlardır. Çünkü «sakın kendini, arslan var arslan» ma'nasında « آرسلان آرسلان . اَلَاَسَدَ اَلَاَسَدَ » diye tahzir nasb ile de, ref' ile de câizdir. Buna

göre ma'na: Sakının kendinizi Karia var, çok korkunc Karia, öyle ki onun ne büyük Karia olduğunu görmeyince dirayetle bilemezsiniz demek olur. Bunun aslı « اتَّقِ » fi'linin mef'ulü olarak nasıbdan mübeddeldir. Diğer bir kısım müfessirîn de « سَتَاْتِيكُمُ الْقَارِعَةُ » size karia gelecek, çok dehşetli Karia, ma'nasına olduğunu söylemişlerdir. Fakat fi'il takdirine hacet olmıyarak «elkaria» doğrudan doğru mübteda, «melkaria» da haber ve mübteda olarak cümlesi onun haberi olmak ve tahzir ve tehvil fahvayı kelâmdan anlaşılmak yukarıki Sûreye nazaran da, gösterildiği vechile, mukadder suâlin cevabı olmak daha zâhir ve daha müreccahtır. 4. ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ﴾ -Bu « يَوْمَ » nin zâhiri zarfiyyet üzere mensub olmaktır ki « تَقْرَعُ يَوْمَ » ya'ni o Karia o gün çarpacak ki ilh.. Demek olur. Sahib keşşaf bu vechi ihtiyar eylemiştir. «An o günü» diye mukadder « اُذْكُرْ » ile mensub olduğunu da söyliyenler olmuştur. Bir de « يَوْمَ », « يَكُونُ » cümlesine muzaf olmak



hasebiyle feth üzere mebniy mahallen merfu' olarak mübtedai mahzufun haberi de olur. Ki Ebüssüudun beyanı vechile kufiyyunun muhtarı budur. « هى يوم », ya'ni o Karia o gündür ki.., Demek olur. Günden murad da vakti medîddir. ﴿كَالْفَرَاشِ﴾ - Feraş, feraşenin cem'ıdır. Geceleri ışık ve ateş etrafında

çırpınıp uçarak kendisini şu'le içine atan ve farisîde olduğu gibi lisanımızda da pervâne diye ma'ruf olan küçük kelebeklere denir. Şu'leye çarptıktan sonra kanadlarını yayıp döşendiği cihetle feraşe tesmiye edilmiştir.

﴿الْمَبْثُوثِ﴾ yayılmış -demek olduğu cihetle onların kesret-ü intişar ile çırpınıp çırpınıp yayılış, dağılış ve seriliş hallerini bilhassa ifade etmektedir. Bundan zâhir olan da sa'k halidir. Şiir ve Edebiyyatta pervane, kendisini ateşe atıncaya kadar şema ve şu'leye düşgünlüğü sebebiyle fedayilikte mesel olmuştur. Netekim şeyh Sa'dî feryadıyle meşhur olan bülbüle aşkı ta'lim için:

Ey mürgı sehar aşk zipervane biyamuz

Kân sûhtera can şüd-ü âvâz neyâmed

Ey sehar kuşu! Aşkı pervaneden öğren. Zira o yanmış suhtenin canı gitti de sesi çıkmadı, ya'ni sen de onun gibi can ver de feryad edip durma! Demiştir. Şübhe yok ki Sa'dî, bununla bir ateş perestlik remzi değil, aşkı ilâhîde sabr u ihlâs ile bir fedakârlık misali kasd eylemiştir. Bu ma'na ile bizim divan edebiyyatında da nardan ziyade nur üzerine dönen pervaneye dâir

Döner pervane âsâ bâşıma her ârifi billâh

Dilim bezmi hakikatte çerağı ruşen olmuştur.

gibi binlerce mazmun söylenmiştir.

Sh:»6028

Mevlidi nebevîde Süleyman efendinin

Bir aceb nur kim Güneş pervânesi

mısraı da bunun en güzellerindendir. Lâkin görülüyor ki bu âyette feraşı mebsûs diye ifade olunan pervanelerin hali öyle medh-u gıbta olunacak bir halet olarak değil, son derece sakınılması lâzım gelen Karianın dehşetini, en büyük bir felâket perişanlığının şiddet ve fezaatını temsil siyakında zikrolunmaktadır. Bu ıtibar ile burada ateşperestlerin ve onlar gibi bâtıl akîdeleriyle kendilerini ateşlere atanların hallerindeki

fecaate dahi bir işaret yok değil ise de yalnız onları değil, iyi ve kötü bütün insanları saracak olan ve gerek hakk uğrunda ve gerek bâtıl peşinde can vermek için çırpınıp serilenlerin hepsine tealluku bulunan bir günün hevlini tesavvur ettirmektedir. Âlûsînin naklettiği üzere Te'vilât sahibi demiştir ki bunun te'vilinde bir kaç vech üzere ihtilâf etmişler ise de hepsi bir ma'naya râci'dir: O günün hevlinden hayret ve ıztıraba işarettir. Katadeden rivayet olunduğu vechile bir takımları şunu ıhtiyar eylemişler ve demişlerdir ki insanlar mahşere çağırıldıkları sıra çağıran dâîye doğru uçuşmakta ve nizamsız gelip gidişdeki perişanlıkta ve za'f-u zillette ve kesret-ü intişarda uçuşup çırpınan müteferrık pervanelere teşbih olunmuşlardır اهـ. Bu ma'na ise « اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ » sûresindeki «

يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ مُهْطِعِينَ اِلَى الدَّاعِ ط

» mazmunu olduğundan buradaki feraşı mebsûs teşbihi oradaki ceradi münteşir teşbihi ma'nasında demek olur. Netekim Ferra, Arzda intişar eden ve dehşetle yekdiğeri üzerine yığılan gavğâi cerad, ya'ni çekirge hurdelerine de feraş denildiğini söylemiş olduğundan feraşı mebsûs, ceradı münteşir demek olduğuna kail olanlar da olmuştur. Lâkin umumiyyetle lûgat ve tefsirlerde ma'ruf olan feraş balâda beyan olunduğu üzere pervanelerdir. Bununla beraber ikisine de teşbihten maksud o günün dehşetinden hayret ve ıztırabı tasvir olmak

ıtibariyle asıl ma'na bir demektir. Şu kadar ki ceradı münteşirde zarar haysiyyeti, pervaned ise ibtilâ haysiyyeti daha bariz görünür. Birde pervaneler heyecanı zamanında hep bir cihete değil, her biri muhtelif cihette deveran ederek dağılır, bayılırlar, çekirgeler ise intişarında kesret ile yığılarak bir semte müteveccihen çıvgın bir halde dalgalanır giderler. Bu ıtibar ile feraşı mebsûs ba's zamanında muhtelif insanların muhtelif cihetlere fırlayıp yayılışları halini, ceradi münteşirde kesret ile bir semte sevk edilişleri halini ifade eder denilmiştir.

Hasılı o gün o Karia öyle çarpacak ki insanlar feraşı mebsûs gibi olacak 5. ﴿وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ﴾ dağlar da ıhni menfuş gibi olacak -dağlar böyle olunca insanların ne hale geleceği artık kıyas olunabilirse olunsun. O halde rahmeti ilâhiyye yetişmiyecek olursa vay o insanların haline.

IHN, yün, ve bahusus muhtelif renkte elvan yün, MENFUŞ da didilmiş, ya'ni eczası parmaklarla

birbirinden ayrılıp dağılmakta veya hallâçla atılmakta bulunan demektir ki zerre zerre uçuştuğu haldir. Zira dağlar evvelâ dekk olunacak, sonra kesîben mehîlâ olacak, sonra bulut gibi geçerek, ıhnı menfuş gibi olacak, sonra da serab olacaktır. Bu iki hal, ya'ni insanların feraşı mebsûs gibi ve dağların ıhni menfuş gibi olmaları hali bizim idrakâtımıza göre bütün kürei Arzın bir volkan gibi infilâk edip patlaması halini tasavvur ettirdiği gibi son zaman muharebelerinin o hali almağa doğru giden tahribatı manzaralarını da göz önüne getirmektedir. Bununla beraber burada yalnız insanları nihayet ölüme sevk etmek üzere parçalayıp seren sa'kai memat değil, evvelki Sûrenin « اِذَا بُعْثِرَ مَا فِى الْقُبُورِ » âyetinden anlaşıldığı vechile « يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ » mantukunca kabirlerden fırlatıp ba's-ü nüşur ile Âhırette hisab ve mîzan için mahşere sevk edecek olan Kıyam

Sh:»6030

nefhasına kadar şamil bir ma'nadadır ve bu ıtibar iledir ki hakikati bizim dirayetlerimizin tesavvurları hududundan haric ve ancak ihbari ilâhî ile gaybi hakka iren iyman sahasına dahil bir haysiyyeti haiz olduğu « وَمَآ اَدْرٰيكَ مَاالْقَارِعَةُ » hıtabiyle ifham olunmuştur. Bundan dolayı Kıyametin mebdei olan feza' nefhasından « فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ » ayırdımının

tehakkuk edeceği faslı kaza hengâmına kadar imtidad edecek olan bu Karia günü iki safhaya münkasım demektir ki birincisi nefhai sa'k ile nefhai kıyamın ayırdım günü olan mîzan ve fasıl hengâmına kadar olan haşr-ü neşir safhası, ikincisi de insanların «فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ» olmak üzere iki kısma ayrıldıkları fasl-ü huküm lâhzasından ötesi, ya'ni ehli Cennetin Cennete, ehli Cehennemin Cehenneme sevk ve idhalleriyle hukmün icrası devri demek olan ebediyyet safhasıdır. İşte Karianın umuma şamil olan birinci safhasını beyandan sonra netice ve müntehası bulunan ve insanları saıyd ve şakıy iki kısma ayıracak olan bu ikinci safhasını tafsîl ile buyuruluyor ki:

6. ﴿فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُۥ﴾ İşte o gün mîzanları ağır basan her kimse -

MEVAZÎN, mizanın cem'ıdır. Zira aslı vezinden «واو» ile mîvzandır. «واو» sâkin makabli meksur olduğu için yaya kalb edilmiştir. Maamafih mevazîn, mevzunun cem'ı de olur. Ma'lûm ki mîzan, tartı aleti, eşyanın veznini, ya'ni sıklet nisbetini ölçmeğe mahsus olan terazi demektir. Maamafih sıklete mahsus olmıyarak adalet ve hukuk gibi ma'nevî olan her hangi bir nisbeti mukayese ile ta'yin için dahi mecaz olarak kullanılır. Netekim cemi' ve tarh gibi bir hisab ameliyyesinin doğruluğunu denemek için yapılan mukabil ameliyyeye mîzan ta'bir edilmek mütearef olduğu gibi bir hisab defterinin matlûb ve zimmetinin

mukayesesine dahi mîzan denilir ve yine ma'lûm ki

Sh:»6031

bir mîzanın ağır gelmesi, ağır basması, onunla tartılan mevzunun ağırlığıyle mütenasibdir. Asıl maksad da mevzunun veznidir. Onun için burada da mevazîn mizanın veya mevzunun cem'ı olmak üzere iki kavil rivayet edilmiştir. Netekim Râzî der ki: Mevazînde iki kavil vardır.

BİRİSİ, mevzûnün cem'ı olmasıdır ki ındallâh vezin ve kıymeti olan ameldir. Ferra buna kail olmuş ve demiştir ki: Bunun nazîri: Bende senin dirheminin mîzanı, senin dirheminin vezni ile bir dirhem var ve benim evim senin evinin tam mîzanında ve veznindedir. Ya'ni tam hızasında veya dengidir denilmesindeki ma'nadır.

İKİNCİSİ, mîzanın cem'ıdır. İbni Abbas demiştir ki: Mîzanın bir dili ve iki keffesi vardır. Onda ancak ameller vezn olunur. Mutîın hasenâtı en güzel surette getirilir, rüchanı olunca Cennet onun olur. Kâfirin de seyyiatı en çirkin surette getirilir, vezni hafif gelir, nâre girer. Hasenden de: iki keffesi vardır. Fakat tavsîf

olunamaz diye merviydir. Mütekellimîn demişlerdir ki hasenât ve seyyiâtın kendileri hususa ınkızalarından sonra kabili vezin değildir. Ancak yazılmış oldukları suhufi a'mal tartılır. Yâhud nur hasenât alâmeti kılınır, zulmet seyyiât alâmeti kılınır, yahud hasenât, sureti hasene ile, seyyiât, sureti kabîha ile tecessüm eder de o suretle sıklet ve hıffet zâhir olur. Bunun fâidesi de adaleti ilâhiyye ızhar ve ma'ziretler kat' edilmek için halkın toplandığı cem'ıyyeti kübrâ içinde hasenât sahibinin güzel hal ve etvarı zâhir olarak süruru müzdad olması ve seyyiât sahibinin çirkin hal ve etvarı zâhir olarak kepaze ve rüsvay olmasıdır اهـ. Ba'zıları da vezn, kazayı seviyy ve hukmi âdildir demişler. Mücahid, a'meş ve dahhâk buna kail olmuşlar.

Müteahhırînden bir çoğu da bunu ihtiyar eylemişler ve demişlerdir ki: Mîzan ile ancak ecsamın sıkletleri mikdarı bilinebilir, a'razı münkazıye olan a'malin mekadîri onunla nasıl vezn olunur? Lâkin şunu ıtiraf etmek lâzım gelir ki bunun ma'nası mutlak mîzan ve vezni inkâr değil, a'malin cismanî



mîzan ile tartılamıyacağını söylemektir. Yoksa velev ma'nevî olsun iki şey beyninde bir hak mi'yar ve mîzanı olmayınca bir adalet tecellîsi tesavvur olunamaz. Onun içindir ki «

اَللّٰهُ الَّذِىٓ اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ» buyurulmuştur. «

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا»

buyurulduğu üzere Kıyamet günü için konulacak olan adalet mîzanları da aynî ma'nada olarak adaleti hakkıyle tecelli ettirmek üzere vaz' olunacak hak kanunu olmalıdır ki Kıyametin bütün şuriş ve buhranı onun ızhar ettiği adalet mîzanıyle tatbîkı ise yalnız ecsamda değil, a'razda da cereyan eder. Nasıl ki hararet ve bürudet gibi a'razdan olan şeylerde kendilerine mahsus mîzanlarla tartılır. Şu halde « وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ » buyurulduğu üzere Kıyamet günü hakk olduğunda şübhe olmıyan vezni a'malin de gereği gibi bir mîzanı olmak ve her mîzan gibi onun da noktai tevazünü ış'ar eden bir dil ile iki tarafı bulunmak ıktıza ederse de amellerin hakikatine göre bunun mahiyyet ve keyfiyyetinin ta'yin ve tavsîfi bizim idrâk ve dirayetimizin ihatası sahasından uzaktır. Onun için demişlerdir ki vezn-ü mîzanın hakkıyyetine iyman lâzım olmakla beraber keyfiyyetinin tafsîline iyman şart değildir. Maamafih şunu da ıtiraf etmek ıktıza eder ki amellerin cismanî bir surette vezni de hiç tesavvur olunamaz değildir. Zira ameller kendileri mahiyyetleri ıtibariyle cisim değil iseler de eserleri itibarile cismanî haysiyyet ve kıymetleri haiz olduklarında da şübhe yoktur. Bütün ecsamın hılkati fi'li ilâhî olduğu gibi insanlar en güzel sun'u amelleriyle müsabeka ve imtihan edilmek için yaradılmışlar ve hayat memat ile mübtelâ kılınmışlardır. Bu cihetle ameller Allah yanında değeri olan sevab veya ıkab ile karşılanmak için Âhırette üzerlerine terettüb edecek asâr noktai nazarından iktisab edecekleri surete göre bir mîzan ile tartılmak ıktiza eder. Dünyada bunların akıl ve mantık, ılim, şerîat ıtibariyle mîzanları indirilmiş olduğu gibi ındallah

hakikat

Sh:»6033

âlemindeki haysiyyetlerine göre de bir mîzanları var demektir ki bu onların Âhıret neş'etinde zuhur edecekleri hakikî suretleriyle mütenasib olan bir mîzan olacak ruhanî ve cismanî her iki haysiyyetle de tecelli edebilir. İşte İbni Abbas Hazretlerinden mervıy olan hasenatın sureti haseneleri ve seyyiatın sureti kabîhaları ile tartılmaları kazıyyesi de asâr ıtibariyle vezinleri demek olacağı gibi defteri a'malin vezni veya alâmetleri olan nur ve zulmetin vezni hakkındaki kaviller veya rivayetler de yine asâr ıtibariyle vezin ma'nasına raci' olur. Bunların her birine delâlet eden eserler de vârid olmuştur. Binaenaleyh vezni a'malin netice ıtibariyle huküm ve adaleti ilâhiyyeyi ızhar ma'nası müteyakkan olmakla beraber lâyık olan herhangi bir suret ile mîzanı hakta hakikaten vezni ma'nası da imkânsız değildir ve şu halde a'malin mutlâka vezin ve mîzanını inkâr, küfr olursa da keyfiyyeti hakkındaki tafsîlâtı inkâr, küfre müeddî olmaz. Bundan dolayı Âlûsî demiştir ki bu âyet vezni a'male işarettir ve buna hakikat olarak iyman vâcibdir. Ancak münkiri ikfar olunmaz. Ve bu vezin, tetayüri suhuftan ve sağdan ve soldan verilip alınışından ve suâl-ü hisabdan sonradır. Vâhidî ve daha başkaları böyle zikretmişlerdir. Ve Kenzül'esrar sahibi de buna cezm eylemiştir.

Ve o, bir lisanı ve Arz-u Semavatın atbakı gibi iki keffesi bulunan bir mîzan ile olacaktır ki mahiyyetini ancak Allah bilir.

İbni Abbastan ve Haseni Basrîden böyle rivayet olunmuştur. Ve şerhi mekasıdde müfessirînden çoğuna nisbet edilmiştir. Nevadirül'üsulde mezkûr olduğuna göre mekânı da Cennet ile nar arasıdır. Eşher ve esahh olan da bu, cemîı ümem ve cemîı a'mal için zikrolunduğu



üzere bir mîzandır. Cemi' sıgasıyle « مَوَازِينُهُۥ » buyurulması ise ya « كَذَّبَتْ عَادٌ ٱلْمُرْسَلِينَ » gibi ta'zîm için veya « شابت مفارقه » kabîlinden eczası ıtibariyle, yâhud ıtibarî tegayürle efradının teaddüdü ıtibariyledir ki şâırin:

لمعان برق اوشعاع شموس

Mısraındaki şümus gibidir. Mevzunun cem'ı olduğuna göre ise te'vile hacet yoktur. Sıklet de ruchan

ma'nasına olmak münakaşasız olur.

Böyle mevazîni ağır basan güzel amelleri galib gelen kısım 7. ﴿فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ﴾ artık o bir îşei razıyededir. -Razıy bir hayat, hoşnud bir geçim ve yaşayış içindedir. Hakikatte razıy ve hoşnud olmak ayşın, hayatın şânı değil, sahibinin sıfatı olduğundan zâhiren ifadenin hakkı, ayş, razı olmak değil, marzî olmak ya'ni « عِيشَةٍ مَرْضِيَّةٍ » denilmek iken hılâfı zâhir olarak « فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ » buyurulması beliğ bir nükteyi haizdirki rızanın tesavvurlar fevkında olan kemalini belâgatle ifade ederek sahibinin o hayata ehliyyeti kâmilesini, hem razıye hem merdıyye makamında bulunduğunu ış'ar eyler. Ya'ni öyle güzel bir hayat ve meîşet ki güzel amelleriyle ona sebeb olan kimseyi sade râzıy ve hoşnud etmekle kalmaz, aynî zamanda onu « يَآ اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ اِرْجِعِى اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً فَادْخُلِى فِى عِبَادِىْ وَادْخُلِى جَنَّتِى » mısdakınca nefsi razıye makamından nefsi merdıyye makamına yükselterek ebediyyen mes'ud edecek ve ondan asla ayrılmak istemiyecek vechile kendisini bütün hoşnudlukla sarar, ebedî bir rıza ve hoşnudî muhîti içinde ihata eder, kuşatır, donatır. Âlûsî der ki: Meşhur olan burada râzıye, nisbet babından olmaktır, ya'ni zati rıza: Rızalı hoşnudluklu bir ayş demektir. Nefsi kelimede veya isnadda mecaz olarak râzıyenin merdıyye ma'nasına olması da tecviz

edilmiştir ki bunun hakikati sahibinin razıy olacağı bir ayş demek olur. Meanî kitablarında mukarrer olduğu

Sh:»6035

üzere bunda istiarei mekniyye ve tahyîliyye dahi tecviz edilmiştir. Lâkin ba'zı ecille burada nefîs bir beyanda bulunmuş ve demiştir ki niseb babından olanlar « ذى كذا » diye te'vil olunur ve müennes getirilmez, çünkü bir mevsuf üzerine cereyan ettirilmeyip câmidlere ilhak olunur. Sirafîden de şöyle nakl edilmiş: « عيشَةٍ رَاضِيَةٍ » de « هـا » nin sükutu mes'elesinde yaptıkları ta'lile kadh ederek demiştir ki: halbuki bunda iki vecih vardır: birisi. o meıyşet, ehline razıy olmuştur, onlardan hoşnud olarak kendilerine mülâzimdir. Onları bırakmaz, ayrılmaz ma'nasına olmasıdır. Diğeri de « هـا » allâme, râviye gibi mübaleğa için olmaktır. Bir de şöyle tevcih olunmuştur. « هـا » nın lüzumu « يـا » nın sukutıyle binyeye halel vermemek içindir. « نَـاقَةٌ مَشْلِيَّةٌ » ve « كَلْبَةٌ مَجْرِيَّةٌ » gibi. Halbuki « ظَبْيَةٌ مُطْفِلٌ وَ مِشْدَانٌ » derler, müf'ıl ve mif'al babı müenneslenmez, maamafi « مِصَكَّة » gibi ba'zılarında « هـا » idhal ettikleri de vardır. Sonra demiştir ki: kabule lâyık olan budur. Bunun hasılı bir kaç vechle cevabdır.

BİRİNCİSİ, burada razıye nisbet babından değil, ismi fâıldir, ma'nanın lâzımı murad olunmuştur. Zira bir şey'e razıy olan ve dileyen ona mülâzemet eder, bu mecazı mürsel veya isti'aredir. İsnadda mecaz olup zikrolunan ma'na, hasılını beyan olmak da câizdir.

İKİNCİSİ, « هـا » mübaleğa için olmaktır. Bu da allâme gibi fe'al veznine muhtass değildir. Onun için râviye ile de temsil eylemiştir.

ÜÇÜNCÜSÜ, mu'telde « هـا » nın ilhakı binyeyi muhafeza için olmaktır. Mısakke, ya şâzdır yâhud mu'telli muza'afa benzetmektir اهـ. Âlûsî bunu naklettikten sonra bunu hıfzet çünkü nefîstir, kitabların ekserîsi ondan halîdir, diye de bir ihtar yapmıştır. Bir çok hususta bu « عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ » terkibi misal olarak zikredile geldiği için biz de bu iyzahı kaydetmeğe lüzum gördük.

Sh:»6036

8. ﴿وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُۥ﴾ ve emmâ mîzanları hafif gelen her kimse -ya'nî

hasenesi olmıyan yâhud seyyiâtı ağır basıp da hasenâtı hafif gelen kısımdan olan kimse 9. ﴿فَاُمُّهٗ هَاوِيَةٌ﴾ artık onun anası hâviyedir.- ya'ni varacağı yeri yatağı, kucağına sığınacağı ana vatanı hâviyedir. Barınacak, yeri kalmıyacak, artık hâviye denilen Cehennem uçurumunun kucağına atılacaktır. Diğer bir mana ile o öyle sukut edecektirki anası ağlayıp yıkılacaktır. Diğer bir mana ile onun ümmi dimağı, ya'nî beyninin kökü hâviye olacak, tepe takla Cehennemin dibine atılacak öyle kaynıyacaktır. O hâviyenin ne olduğuna, mahiyyetine gelince şöyle beyan buyuruluyor: 10. ﴿وَمَآ اَدْرٰيكَ مَاهِيَهْ﴾ bildinmi ki o hâviye nedir? - « ما » istifhamı inkârî « هِيَهْ » hâviyeye raci müennes zamiri « هى » dir. Âhirindeki « ها » fasıla için hâi sekittir. « اصلى ماهى » dir. mahiyyeti neden ibarettir? 11. ﴿نَارٌ حَامِيَةٌ﴾ bir narı hâmiye dir. -ya'nî şiddetli, kızışğın bir ateş, Bundan sonraki surede cehim diye zikrolunacak olan Cehennem ateşi daha sonra Hümeze suresinde tarif olunacak olan Allah ateşidir.

Kamusta « هَاوِيَةٌ وَ اَلْهَاوِيَةُ » Cehennemin isimlerindendir. Yukarıdan aşağıya düşmek, sukut etmek manasına hüviy ve heveyandan müştak ismi fâil olarak sakıt manasına gelir ve cevviheva gibi içi boş, derin, düşüldükçe düşülür engin uçuruma, mehvat gibi sukut mahalline denilir. « هوة » çukur demek olduğu gibi hâviye de mütemadiyen aşağı doğru düşen uçurum, veya uçuruma düşen demek

olabilir. Bu manadan Cehenneme ism olmuştur. Ve âlûsînin nakl ettiği vechile denilmiştir ki: ona hâviye ıtlak edilmesi gayet derin olmasındandır. Bazıları da narın en aşağı kapısına tahsıys etmişlerdir. İncil tercemelerinde de haviyeye tesadüf olunur. Ümmi hâviye denilmesine gelince: bunda işaret ettiğimiz vechile üç mana söylenmiştir.

Sh:»6037

BİRİNCİSİ; ümm, ana manasından me'va, ya'nî varılacak, kucağına sığınılıp barınılacak yurd ve yatak manasına istiare tarikıyle mecazdır. Zira ana kucağı çocuğun sığınıp barınacağı ilticagâhı olmak hasebiyle me'va ona teşbih edilmiştirki bunda pek acıklı bir tehekküm vardır. Nihayet sığınıp varacağı en şefekatli anası, hâmisi, kızgın ateş olan hâviyeden ibaret bulunan bir kimsenin halindeki felâket ve fecaatin şiddet ve azametini teemmül etmeli:

İKİNCİSİ; Arablar, bir kimsenin helâkine duâ makamında kinaye tarikıyle « هَوَتْ أُمُّهُ » derlerki anası ağlayıp düşesi, bayılası demek gibidir. Zîra bir kimse düştüğü, helâk olduğu zaman anası ağlar, merakından düşer bayılır. Bu bizim anası ağlasın, yâhud anası ağladı, yâhud anası ağlayasıca tabirlerimizi

andırır. Maamafîh kahrolası, Allah canını alası « قَـاتَلَهُ اللّٰهُ » duâları gibi « هَوَتْ اُمُّهُ » duâsı da her zaman vukuu matlûb olan duâlardan olmayıp teaccüb ve takdir ve medh için de söylenir. Netekim kâ'b ibni sa'di ğanevînin şu beyti bu kabîlden olarak maruftur:

هوت امه ما يبعث الصبح غاديا وما ذا يرد اليل حين يؤب

Hamasenin şu beyti de o kabildendir.

هوت امهم ماذا بهم يوم صرعوا بجيشان من اسباب مجد تصرما

ابوا ان بفروا والقنافى نحورهم و ان يرتقوا من خشية الموت سلما

فلوانهم فروا لكانوا اعزة ولكن رأوا صبرًا على الموت اكرما

İşte Katadeden bir rivayet olarak merviy olduğu üzere bir çok müfessirîn: « فَـاُمُّهُ هَـاوِيَـةٌ » işbu

hevet ümmühu tabirinden olduğunu söylemişlerdir. Sahib Keşşaf ve Müfredatta Râgıb bunu tercih eylemişler. Sahibi Keşif bunun «عيشَةٍ رَاضيَةٍ» Sh:»6038

kavline tıbak san'atını havî olması itibariyle daha güzel, daha bedi' olduğunu söylemiş, Taybî de buna azher demiştir. Bu manada ümm, hakikaten ana demek olduğu gibi hâviye de Cehennemin ismi değil, sakıta ma'nasına demektir, Ya'ni anası düşmüştür demek olup bununla Karia helâk-ü ukubetinin şiddetinden kinaye edilmiş olur. Bunun inceliğinde şübhe yoktur. Lâkin bu surette «mâhie» zamiri «haviye» ye raci' olmayıp kelâmın medlûlünden anlaşılan, ya'ni anasını ağlatan «dâhiye» ye raci' olmak lâzım gelir. Halbuki evvelki ma'nada hâviyeye rucu'u zâhir, istiare i'tibariyle mübaleğa belâgatı de şübhesiz olduğu için daha vâzıhtır.

ÜÇÜNCÜSÜ; yine Katâdeden ve Ebî Salihten ve Ikrime ve Kelbî ve saireden merviy olduğu üzere ümm, ümmi dimağ ve ümmi re's, ya'ni başından beyninin aslı ve kökü ma'nasına olmaktırki bu surette hâviye, Cehennem demek de, ona sakıta demek de olabilir. Ya'ni beyninin kökü hâviye olmuştur. Yâhud tepetaklak

hâviyeye yuvarlanmıştır demek olur. Çünkü tepesi aşağı olarak Cehenneme atılacaktır. Binaenaleyh «mahiye» zamirinde de iki vecih ceryan eder. Nar, «hiye nârün» takdirinde mübtedai mahzufun haberidir.

HÂMİYE, ya'ni şiddeti hararet ma'nasına «hami» den kızgın, kızışgın demektir. « حَمِيَ الشَّمْسُ وَالنَّارُ » furun kızıştı demek olduğu gibi « حَمِيَ الْوَطِيسُ » güneş ve ateş kızıştı hararetleri şiddetlendi demektir. Masdarı hamyen ve humyen ve humüyyan gelir. ateş zaten kızgın demek iken nar denildikten sonra bir de hamiye diye tavsîfi, sair ateşlerin buna nisbetle sanki hamiye değil, soğuk imişler gibi hafif kalacaklarını iş'ar eden bir teşdiddir. İşte o Kariada mîzanları hafif gelenlerin akıbeti budur « اَلْعِيـاذُ بِـاللّٰهِ »